

O k u g i.

Spisal dr. Ivan Robida.¹⁾

Kdor bi bil pred dvema letoma po Ljubljani povpraševal kaj po kugi, ne bi bil med prebivalstvom dosti več izvedel o njej, kakor da je huda bolezen, za katero so ljudje v starih časih umirali na stotine, in da je nekdanj hodila nesrečna svoja pota tudi po naši zemlji. In mnogo bi jih bilo, ki ne bi vedeli niti tega in ki so do lanjskega leta poznali ime kuge samo — iz litanij in drugih molitev, katere je ohranila do današnjega dne cerkev kot trajen spomenik nekdanje zbezanosti, razdvojenosti in bede človeške.

Lani pa je prišel z Dunaja glas, da se je ta kruta morilka nenadoma pojavila v srcu monarhije, v prestolici cesarski na Dunaju. Kakor blisk se je širila vzburljiva vest križem države, križem Evrope. Navzlic vsemu prizadevanju merodajnih krogov, da se nesrečni novici čimbolj pot omeji in peza vsebine njene navidezno olajša — je prebledelo marsikako rdeče lice, in se strahu zavzelo marsikako oko, in to ne le na Dunaju, ampak tudi na Kranjskem. Obupni glas: črna smrt! — ni izgubil po preteku dobrega pol stoletja nič svoje naravnost uničevalno vplivajoče sile — nastalo je mahoma čez noč, dejal bi, nekako isto duševno razpoloženje, kakor ga občutimo vselej, sluteč svojo onemoglost, zavisnost in ničevost.

Ker mislim pozneje izpregovoriti nekoliko obširneje o nastopu bolezni v preteklih stoletjih, naj preidem takoj na zdravstvena vprašanja in znanstveno naziranje o kugi.

*

Kugo smatramo dandanes za bolezen, ki jo provzročajo specifični bacili in ki je jako jako nalezljiva. Pojavlja se epidemično ter se navadno vsled svoje izredne okužljivosti jako hitro širi, ugonablja joč 70—90% vseh svojih žrtev. Sama ob sebi ni nastala v Evropi nikdar nobena kuga. Vsaka epidemija, in naj je bila še tako razširjena in smrtonosna, je bila k nam zanesena, in sicer posredno ali neposredno iz Azije. Učenjaki, ki so se dosti pečali o pravi domovini te bolezni, so dognali, da nastopa južno na meji med Nubijo in gorenjim Egiptom, zapadno do Tunisa, Madeire in Teneriffa, vzhodno preko cele širine azijske, na severu pa do Kaspijskega

¹⁾ Govoril v »Mestnem domu« Ljubljanskem letos ordinarij deželne blaznice na Studencu.

morja jako navadno. Endemično, rekli bi doma, tako da nikdar popolnoma ne ugasne, pa je na obeh straneh Evfrata, na Bagdadskih višinah in deloma v Indiji.

Delitsch, Rawlinson in Wetzstein naravnost uče, da je pravo gnezdo kuge vprav iskati v onih krajih, kamor postavljajo biblijski historiki — svoj éden. V splošnem so preiskave dognale, da kuga ne prinaša niti posebno visoke, niti ne posebno nizke topline: $+20^{\circ}$ R in -10° R so primeroma meje njenega razširjanja. Tako se ni kuga tudi nikdar še pojavila v ekvatorialnih krajih, kakor je tudi navadno v hudih zimah prekinila zločesto svojo pot.

Ker je bolezen možno zanesti v neokužen kraj, je tudi nalezljiva. Sedaj seveda sili vprašanje na jezik, kako, po kakih potih in sredstvih se prenese kal bolezni iz kraja v kraj, od človeka do človeka.

Prvemu vprašanju ne bo težek odgovor. Izkušnje o prejšnjih epidemijah kakor tudi sedanjega stoletja so pokazale nebrojnokrat, da so kupci, ladje, blago in obleka zanesle bolezen v popolnoma zdrave kraje. Predno pa odgovorimo na drugo vprašanje, kako zaneso kugo od človeka na človeka, moramo poseči nekoliko v neko pomožno stroko medicine — v bakterijologijo.

Raziskavanja so dognala, da je pravega vzroka kugi kakor drugim infekciозnim boleznim iskati v najnižih razvitih rastlinskih organizmih, v bakterijah. Le-te se plodijo, ako so jim ugodni in prospešni življenjski odnošaji, jako, da, neizmerno hitro. Nekatere bakterije so same na sebi strupene, pri drugih so samo njih razpadni ali snovnopretvorni produkti otrovni in provzročajo bolezni.

Skoro vsaka nam znanih nalezljivih bolezni ima svoj poseben mikroorganizem, takisto kuga. Od drugih sorodnikov-bacil odločil in kot provzročevalca kuge ga je spoznal prvi japonski prof. Kitasato na univerzi v Tokiu in drugi skoro isti čas dr. Yersin v Pasteurjevem zavodu v Parizu.

Po obliki se ne loči kužni bacil dosti od svojih sodrugov; značilna je samo njegova umetna plodina (kultura) in njegova pre-množica v krvi in organih okuženega telesa. Ker se jako hitro in brezštevtilno plodi, in ker so njegove razpadline tako otrovne, odtod izhajajo tudi velika nevarnost tega bacila.

Kakor sem že omenil, pa ne pretrpi kužni bacil dosti premenjav v toploti; takisto je jako občutljiv do najnavadnejših desinfekcijskih sredstev; karbol, lizol, sublimat ga umore hitro in popolnoma. Kjer pa mu prijata temperatura in vlaga, ondi raste čudovito hitro. V

krajih svoje prave domovine ne izgine pač nikdar popolnoma iz tal in zemlje; ondi okuži pred vsem miši in podgane. Te pa ga zaneso zlasti ob povodnjih v človeške naselbine in jih okužijo. Poleg tega trde nekateri, da muhe, žužki, bolhe itd. zaneso, ne da bi same obolele, kal bolezní na človeka; to je povsem umljivo, ako premislimo, da sedajo te živali čestokrat na najostudnejšo mrhovino, ki je poginila za kugo. Nesnažnost, prenapolnjena bivališča, nedostatek vsake kulture in zdravstvenih naredb, revščina, lakota itd. še bolj razširjajo bolezen.

Poleg tega nalezeš pa tudi kugo naravnost od bolnika, bodisi da sope vate ali da se te dotakne. Posušeni pljunci, ki jih veter razprši kot prah po vzduhu, in katere ljudje vdihavajo, niso manj nevarni nego majhne, neopažene ranice na koži, skozi katere najdejo bacili svojo pot v telo. Jasno je, da tiči smrtno seme tudi še po drugod, na perilu, obleki, orodju; posebno rado in trdovratno se naseli v kožuhovini, volni, živalskih kožah, baržunu in perju.

Prva dva dni bolezní bacili niso še toliko okužljivi za okolico bolnikovo kakor pa pozneje. Čas, ki preteče med infekcijo in prvim pojavom okuženja, t. j. tako imenovana inkubacija, znaša primerno teden dni.

Klinično ločimo bezgavičasto in pljučno kugo. Poslednja je redkejša, zato pa pač izključno smrtna. Ljudje umirajo za njo 3. ali 4. dan; umrje jih 75—90 odstotkov vseh obolelih.

Navadno se prične bolezen tako, da se čutijo bolniki jako oslabele. Bljuvanje, glavobol, poparjenost in zavest o preteči hudi, smrtni bolezní so navadni znaki o početku. Nekateri opazovalci opozarjajo posebno na to, da žive bolniki v največjem strahu pred smrtjo, da tožijo, kako jih duši in jim srce drhti in trepeče. Jezik je belo prevlečen, kakor bi ga namazal z apnom; žila bije slabotno, često prestanejo njeni udarci, in nesrečnika stresa huda mrzlica. Tudi se napravijo na raznih krajih telesa n. pr. pod pazduho bezgavke, ki močno zateko, nekatere splahnejo, druge pa se zagnoje, tako da dobi koža nad tvori gnusno barvane lise. Poleg teh lis pa provzročijo še brezštevilni krvni podplutki razne temnordeče in modre maroge, ki se vedno prikazujejo pri težkih slučajih in so za bolnike jako slabo znamenje. Pri pljučni kugi se pojavi tudi bljuvanje in bruhanje krvi, mučen kašelj in težko dihanje. Pot bolnikov je slezast, lepljiv in smrdi neznosno. Profuzne diareje in vnetje ledic popolnjujejo navadno smrtné slučaje. V zadnjih trenutkih se pojavijo včasih krči, ali pa onemore bolnik v kratkem času tako močno, da ga objame omotica in ga ne ostavi več pred smrtjo.

Sekcija ne kaže sama na sebi posebno značilnih izprememb na mrliču. Najbolj znamenite so brezštevne otekle in zagnojene bezgavke tudi v prsni in trebušni votlini, krvni iztoki in podplutki v vseh sleznicah in organih. Srce je razširjeno in prenapolnjeno s črno strjeno krvjo, želodec in čreva so napihnjena s smrdljivimi plini in krvjo. Koža na mrličih je pogosto še bolj marogasta, s temnomodrimi lisami pokrita, zlasti v obrazu in na vratu, nego v življenju. Vprav vsled te prikazni je nadelo pač ljudstvo bolezni ime črne smrti.

Strokovnjaku, ki primerja pojave kuge na človeškem telesu z drugimi podobnimi boleznimi, ne bo težkoče delalo, da smatra kugo kot jako hudo septikopijemijo, provzročeno po posebnem mikroorganizmu, ali kakor bi rekli po domače, kot naglo in smrtnonevarno okuženje in otrovanje krvi in telesnih sokov vsled preplavljenja organizma z nebrojnimi bacili. In v resnici najdemo pri kugi vse znake septike; samo nekateri so še posebno značilno razviti in nastopajo z eminentno uničevalno silo. Tudi v mrličih, ki so umrli za navadnim otrovanjem krvi po infekcijah, najdemo v težkih slučajih malodane vse znake kakor pri razparanju kužnih teles. A to, kar loči kužno septikopijemijo od drugih, je vprav — njen specifični mikroorganizem, kužni bacil. To seveda dožene edino le mikroskop, umetno precepljenje na živali in umetna razplodba.

Kako težka je diagnoza posameznih slučajev, zlasti ondi, kjer nihče ne misli na bolezen, mi verjame potemtakem vsakdo rad. Pa tudi zgodovina nas uči, kako strašno so se maščevale prvotne napačne diagnoze. Tako se je n. pr. počela kuga v Benetkah l. 1576., kamor je tedanja vlada poklicala profesorja na vseučilišču v Padovi: Mercurialisa in Capi Vaccija. Ta dva sta se v svojem izvestju izrekla, da je bolezen samo »huda mrzlica« (erant fortasse initia quaedam pestis, sed non erat pestis). In tej zmoti je padlo še isto leto 70.000 ljudi kot žrtev. Nasprotno je pa konec istega leta Massaria v Vicenci spoznal kugo kot tako in tako omejil umrljivost na samo 2000 oseb.

Nič manj žalostne posledice je imela tudi diagnostična zmeta zdravnika Rinderja v Moskvi l. 1771. Tudi ta ni kuge spoznal — vlada ni vsled tega ničesar storila, in umrlo je v kratkem nad 53.000 oseb za to boleznijo.

Pomisliti je pa tudi treba, kako se je v onih časih resnico govorečim zdravnikom godilo. Ko sta Francesco Graziolo in Camillo Giordani l. 1630. v Veroni ondi nastalo bolezen označila kot kugo, ju je dal tedanji kralj vreči v temnico. Kake posledice je imelo to

pri ostalih zdravnikih, je razvidno iz slučaja samega. — L. 1720. je ljudstvo insultiralo v Marseilli očitno zdravnike na ulicah ter jim očitalo, da nalašč raznašajo take vznemirjajoče vesti, da bi se obogatili. — Ko so l. 1743. v Messini peli »Te deum« v cerkvi, češ, da je kuga prestala, in je neki zdravnik javil zopetne slučaje, ni bilo mnogo do tega, da ga ni razdraženo ljudstvo raztrgalo. In da izpregovorim še enkrat o kugi v Moskvi l. 1771. — tedaj je bil omenjenemu Rinderju nasprotnik Oräus, ki je kugo spoznal, in to tudi očitno proglašal. A kaj je želel za to? Javno, na cestah in v družbi so ga psovali in ga imenovali sleparja in goljuf!

Iz navedenih podatkov je dovolj razvidno, kako težko stališče so imeli zdravniki od nekdanj napram kugi, tembolj, ko ni bil znan nikak pripomoček, nikako lečilo proti tej brezobzirni morilki. Žal, da tudi danes še nimamo popolnoma zanesljivih sredstev proti usodepolni bolezni. Vendar se nadejamo, da se nam to v kratkem času posreči. Prvo zdravilo je higijena in profilaksa. Snažna mesta, trgi, vasi, dobra kanalizacija, zračna in posušena stanovanja, dobra hrana in primerna obleka so prvi zdravstveni pogoj in najboljša varstvo zoper katerokoli bolezen.

Ako takoj osamimo bolnike, ne širi se kuga naprej med ljudstvom; to najbolje dokazujejo izkušnje pri karantenah. Tudi popolna izolacija zdravih ljudi prepreči naseljenje kuge, kakor dokazuje slučaj v sirotišnici v Moskvi l. 1770., v kateri so vsi njeni stanovniki, strogo zaprti v poslopju, ostali popolnoma zdravi, dasi je bilo okuženo celo mesto.

Paziti je torej pred vsem na to, da se bolezen ne zavleče iz tujine, da jo zdravniki takoj kot tako spoznajo, da se po potrebi takoj izolira in uniči vsako blago, po katerem je misliti, da bi se zanesla kuga.

Lastni zemlji je porok zdravja uspešna, stroga karantena; na mejah naj sumni potniki ostajajo po 2 do 3 tedne, te pa naj zdravniki pregledavajo in opazujejo. Blago, prtljaga, zlasti obleka, kožuhovina i. t. d. naj se najstrože razkužujejo, oziroma po potrebi požgo.

Zdravniška dolžnost pa je, seči po mikroskopu in delati v bakteriološkem laboratoriju. — Nikjer ne veljajo vse zdravstvene naredbes bolj nego pri kugi; saj je vendar samo po sebi umevno, da tako huda bolezen slab organizem in to še v vsestransko nedovoljnih odnošajih mnogo preje napade in uniči, nego pa polnomočno, krepko telo v zdravi okolici. Dokazati pa se da to tudi z naravnost bakteriološkega stališča. Kakor uči veda, treba je vedno dovolj moč-

nega okuženja, t. j. zadostne količine mikroorganizmov, da se počne bolezen v človeku. Ta množica glivic, katera preide prvotno v kri, je pri različnih bacilih različna. Naravno je torej, da samo eden bacil ob navadnih pogojih ne more zbuditi bolezni. Stvar je namreč taka. Naša kri sestoji oblikoslovno iz krvne sokrvice in krvnikov, t. j. mikroskopično majhnih telesc, katera plavajo v krvni tekočini. Krvniki pa so zopet dvojne vrste: rdeči in beli. Ti zadnji nas zanimajo. Imajo pa podobo krogle, vendar to svojo obliko po potrebi izpreminjajo: raztezajo se in krčijo, razpošiljajo vejice in jih potezajo zopet nase — naj se oprosti trivialna primera — tako nekako kakor polž roge. In kadar taka vejica, taka ročica naleti na posamezen bakterij ali bacil, se ga oklene s svojim rožičkom, le-tega skrči in bacil zavije v svojo substanco ter ga ugonobi. Seveda se ne vrši to požiranje in uničevanje brez konca in kraja — beli krvniki store vse, kar je v njih moči. Ako pa je invazija bacil premočna, ne morejo jim zapirati poti popisana telesca več; glivice se plode brezštevilo, preplavijo kri z milijoni svojega zaroda; to se pokaže s tem, da človek oboli.

Povedali smo že, da so nekatere bakterije same na sebi strupene, pri drugih pa samo njih razpadline, pretvornine, pri nekaterih pač oboje. Potemtakem so okužljive bolezni, kratko rečeno, otrovanja! Vprašalo bi se pa, kako to, da ne umre pod enakimi pogoji vsakdo, ki se inficira. Poleg postranosti, katerih ni časa in kraja tukaj razpravljati, si mislimo ta proces tako, da v krvi nastanejo vsled ostrupljenja snovi, katere imajo z ozirom na organizem strupu vprav nasprotno lastnosti, to je, da ga nekako paralizujejo, njegovo škodljivost zmanjšujejo, oziroma popolnoma uničujejo. Te snovi so torej nekaki protistrupi — antitoksini, kakor jih imenujemo s tujim imenom.

Na podlagi teh nazorov so pričeli Pasteur v Parizu in drugi učenjaki vcepljevati živalim gotove množice bacilov. Organizem se privadi lahko majhnim količinam, in sicer tako, da jih lahko podvojimo, da, podesetimo, ne da bi to škodovalo organizmu. Saj vemo, da je najhujši tobakar prišel na dan z eno cigareto, najslabši žganjar s požirkom vina! V tisti meri pa, kakor telo dobiva vase bacile, ustvarja tudi lek samemu sebi — to je antitoksine, tako da je končno vsa kri prepravljena z antitoksini.

(Konec prihodnjič.)

O k u g i.

Spisal dr. Ivan Robida.

(Dalje.)

o so bile vodilne misli vseh terapevtov s serumom, pred vsem Rouxa in Behringa. Behring je vcepljal konjem vedno večje množice bacilov, ki povzročajo difterijo. Čim več glivic je spustil posameznemu konju v kri, tem več in tem učinkljivejše protistрупne krvne sokrvice, t. j. seruma, je imela dotična žival. Končno je vzel konju gotovo mero krvi, napojene s tem bacilskim protistрупom.

Mislimo si torej, da otrok zboli za davico. Slabo se mu godi — bacilov je zašla v njegovo kri tolika množica, da telo ne more proizvesti dovolj antitoksina. Tu pride zdravnik in zabrizgne v konjski sokrvice nahajajoči se antitoksin, to se pravi: premali množici protistrupa, kakor ga je stvoril otročji organizem, je dodal u m e t n o še nekaj protistrupa. In sedaj bo dovolj, da nadaljuje kri uspešen bolj proti bacilom in njih razpadlinam. Antitoksina je dovolj, razpadline onemorejo — otrok je rešen!

Naj se mi oprostí, da sem navidezno zašel od svojega predmeta. Vendar se mi je zdelo neobhodno potrebno, da sem vrnil to diskusijo vmes.

Kakor pri difteriji, takisto je pri kugi. Po teh načelih sta tudi učenjaka Kitasato in Fersin napravila serum proti kugi. Poslednji zdravnik poroča, da je otel izmed 28 za kugo obolelih oseb 25 smrti. Vsekakor stvar ni še dognana; vendar je danes že popolnoma jasno, da je to edina prava pot zdravljenja ne le za kugo, ampak sploh za vse infekcijske bolezni.

Drugih lečil v pomenu besede proti kugi nimamo. Kar se je rabilo kdaj in se še rabi, je nezadostno in jako dvomljive vrednosti. Priporočalo se je tekom stoletij vse — vprav brezštevilna množica zdravil svedoči, da ni nobenega zanesljivega bilo v celi ogromni zbirki.

Tako smo pregledali vzroke in pojave te grozne bolezni in povedali, kako jo lečiti, kako jo odvracati od nas. Predno končam današnje predavanje, mislim, da ne bo nezanimivo, ako se ozremo še nekoliko po zgodovini raznih epidimij »črne smrti«. —

Brez dvoma je, da so poznali kugo že v starih časih. Mimorede je omenjajo grški pisci, in za Justinijana l. 542. nastopivša

bolezen, imenovana »pestis inordinaria«, pač težko da je bila kaj drugega nego prava kuga.

A prvo povsem zanesljivo poročilo o kugi v Evropi imamo pa šele iz l. 1349. Zanesli so jo tedaj iz Italije v naše kraje. Preplula je južno Avstrijo ter razvila svoje delovanje na vprav grozen način. Stara kronika poroča, da je tedaj umrlo na Dunaju, ki je tedaj štel kakih 70.000 prebivalcev, po 1200 ljudi na dan. V isti kroniki se čita:

»Da wurde das Sterben in Oesterreich gar gros, ganz besonders zu Wien, also daß man alle Leut, arm u. reich, musste legen in den Gottesacker zu St. Coloman. Und starben soviel Leut, an einem Tag, 1200 Leichen, so da gelegt wurden in den Gottesacker; u. waren daselbst 6 Gruben gegraben bis auf das Wasser, u. man legte in die eine Grube 4000 Leichen, ohne die, die heimlich begraben wurden in den Klöstern u. den andern Kirchen. Der Herzog floh aus der Stadt gen Purkersdorf u. verbot, daß man niemand durfte legen auf die Freithöf überall in der Stadt. Und auch viel Leut flohen aus der Stadt, deren viel auf dem Land starben. Und auch zeigte sich die Sterblichkeit an den Leuten also: an welchen Leuten sich rothe Sprinkel oder schwarze erhoben, die starben alle an dem 3. Tag, u. auch entsprangen den Leuten Drüsen unter den Achseln, die starben nahe alle an dem 3. Tag. Es war auch der Jammer so groß, daß die Leute barfuß Kirchfahrten gingen u. thaten Große Gebet. Das half alles nichts. Auch war manches Haus dort zu Wien, wo siebzig Menschen aussturben u. auch mehr, also daß manches Haus öd stund, daß die Leute alle todt daraus waren. Und wie viel Gut u. Erbe ward so erblos, daß niemand war, der sich sein unterwand; die Leute sagten, sie hätten gar genug, sollten sie nur leben. Und wie groß die Sterblichkeit war, konnte man die Wahrheit nie erfahren. Der Lai-Pfaffen starben soviel, daß zu St. Stephan allein ihrer starben 54.«

Kakor uče drugi viri, je bilo tedaj mrtvecev 500—900 na dan. Povprečno je pobrala kuga od Velike noči do sv. Mihela 40.000 ljudi, pomrlo jih je torej nad polovico; nič manj ne po drugod. Slavni Boccaccio poroča, da jih je umrlo samo v Florenci 90.000. Kako strašno je razsajala bolezen med ljudstvom in kako ga je zbegala, svedoči morda najboljše sledeči odstavek iz Boccacijevega poročila:

Ko pa je postalo zlo splošno, zaprla so se srca prebivalcev ljubezni. Bežali so pred bolniki in njihovo lastnino, nadejajoč se, da se rešijo na tak način. Drugi so se zaklenili s svojimi ženami, otroki in posli po hišah, jedli so in pili, kar je bilo dobro in drago, vendar

redno zmerno in brez vsega razkošja. Nihče ni prihajal k njim, nikako poročilo o bolezni ali smrti ni prestopilo praga njihovih stanovanj; zato pa so si preganjali čas s petjem, godbo in drugo zabavo. Drugi zopet seveda so mislili, najboljšje je, da jemo in pijemo, da se zabavamo kakorkoli že in si ne odrečemo nikake želje, pa najsi bode že, kakor hoče. To je najboljšje lečilo. Hodili so noč in dan iz gostilne v gostilno, popivali brez mere in zadržka, kolikor se jim je pozelelo. Na tak način so se seveda tudi po svoje izogibali vsem bolnikom in prepuščali dom in posestva usodi kakor ljudje, katerim je že odbila smrtna ura.

V tej splošni bedi in edinščini je propadal vsak ugled božjih in posvetnih zakonov. Večji del uradnikov je pomrlo za kugo ali pa so ležali bolni, ali pa so izgubili toliko členov rodbine svoje, da niso mogli opravljati nikakega posla; zatoorej je odslej delal vsakdo, kar se 'mu je ljubilo.

Drugi zopet so ubrali v načinu svojega življenja srednjo pot. Jedli in pili so, kakor se jim je zdelo vprav dobro; pohajali so in nosili s seboj prijetno dehteče cvetice, zelišča in slastila; duhali so semtertja ob njih, misleč, da si ukrepe glavo ž njimi in da se ubranijo škodljivega vpliva gnilega zraka, katerega so okuževali bolniki in mrličii.

Drugi pa so bili še previdnejši. Dejali so, da ga ni boljšega sredstva izogniti se kugi, kakor bežati pred njo. Ostavili so torej mesto, svoja bivališča, sorodništvo in preselili se moški kakor ženske na kmete. Vendar je tudi teh mnogo umrlo; in sicer so umirali popolnoma odstranjeni od celega sveta, ker so sami take vzglede kazali. Tako se je torej zgodilo, da je skoro meščan pred meščanom, sosed pred sosedom, sorodnik pred sorodnikom bežal — ne da jih poseti — in da je končno — tako silno je udušil strah slednje čuvstvo — ostavil brat brata, sestra sestro, soproga moža in celo oče svojo lastno decō in jih prodal neposečene in neoskrbljene njihovi usodi. Tako pa so vsi, kateri so ostali brez pomoči, bili izročeni rokam lakomnih poslov, kateri so, zahtevajoč visoko plačo, prinašali bolnikom jedil in zdravil in so bili navzoči ob njih smrti; no, svojega dobička niso se čestokrat predolgo veselili — vzela je tudi nje črna smrt. Tedaj pa je izginila pri onemoglih tudi vsaka sramežljivost in nravnost; žene in dekleta so pozabile na svoje poštenje ter so rabile za gojenje svojih teles brez razlike moške in ženske najnižjih stanov. Žene, sorodniki in sosedje se niso zbirali več kakor inače v hišah umrlih — da se udeleže žalosti preživelih. Sosedje niso več nosili

mrličev v izprevodih; brez navadne množice duhovnikov, brez petja in prižganih voščenk so se vršili pogrebi. Premnogo jih je umrlo popolnem osamelih; srečen oni, za katerim so sorodniki in znanci jokali. Na mesto bolesti in žalosti je stopila ravnodušnost, smeh in šala, zlasti ker so ljudje, zlasti ženske, mislili, to je dobro sredstvo proti obolenju. Redkokdaj je šlo 10—12 pogrebcev za krsto; mesto navadnih nosilcev in grobokopov je bilo videti najete ljudi najnižjih slojev ljudstva; brez molitve, brez voščenske so nesli le-ti truplo do najbližje cerkve ter je potem vrgli v katerisibodikoli grob, kjer je še bilo kaj prostora. Med ljudmi, katerih ni prištevati bilo srednjemu stanu, in med navadnim ljudstvom je bila nesreča še hujša. Med temi jih je ostalo bodisi radi revščine, bodisi radi brezskrbnosti po največ v stanovanjih ali v njih bližini — in umirali so tisočero. Marsikako življenje je ugasnilo po noči in po dnevi na cesti in ulicah. Pri mnogih je razglasil šele smrad napol gnilih trupel njihovo smrt. Čestokrat so sosedje, boječ se, da ne nalezejo bolezni, vzeli mrliča iz stanovanj ter jih položili med hišna vrata, kjer so jih v jutro mimoidoči v celih vrstah ležeče našli. Navadno so polagali po tri do štiri na nosilnice, in tako se je zgodilo, da so moža in ženo, očeta in mater v družbi dveh do treh sinov skupno nesli na isti nosilnici na mrtvišče. Pogosto se je tudi zgodilo, da se je enemu pogrebu pridružil vrstoma na cesti drugi; tako je izprevod, predno so prišli do pokopališča, narastel desetero. —

Morda ne manj zanimiv list iz te dobe je ohranjeno pismo pesnika Petrarke, čigar Lavra je, kakor znano, tudi umrla za kugo Petrarka, znan sovražnik zdravnikov, piše svojemu bratu:

»Moj brat! ! Kaj naj poročim? Kje naj pričnem? Kam naj se obrnem? Povsod je boleost, povsod osuplost! Na meni samem vidiš ono, kar je Vergilij o tako velikem mestu pisal; kajti tu je neznosna žalost, tukaj je strah in bojazen in povsod slika smrti! Dal Bog, moj brat, da se nisem rodil ali sem preje umrl! To leto ni nas oropalo samo naših prijateljev — iztrebilo je naravnost svet svojih prebivalcev. In ako je še kaj pustilo, glej, prihodnje leto polasti se še ostanka, in smrtna kosa pokosi vse, kar je še ostalo. Kako? Ali bodo verjeli zanamci, da so vrveli nekdanj časi, kateri so ne le to in ono deželo, ampak skoro celi svet gledali brez stanovnikov, in vendar se ni nebo ločilo od zemlje, ni bilo vojska in ne drugih nesreč? Kaj ste videli kaj enakega, kdaj govoreči čuli o tem? Kje leže listine, v katerih stoji zapisano, da so opustošene hiše, izpraznjena mesta, polja neobdelana in poljane krite z mrličmi, kratko-

malo, da je zemeljski ris v strašno puščavo brez konca izpremenjen? Vprašaj zgodovinarje — molče — vprašaj prirodoslovce — kamené. — Obrni se k svetovnim modrecem — skomi:gujejo z rameni, gubančijo čelo, polagajo prst na usta in velevalo: molči! — Kaj boste verjeli vi, ki pridete za nami? Doživevši vse, dvomim skoro o tem, misleč, da so sanje; žal, da sem zavesten, da gledam z odprtimi očmi, da pogrešam, domov prišedši, ljubljene svoje in se prepričavam iznova ob istinitosti onega, o čemer tarnam in tožim«.

(Konec prih.)

Utrinki.

Spisal Jos. Kostanjevec.

III.

»Pet pedi«.

(V spomin Fr. Gestrinu.)

Bil je lep poletni popoldan, ko sva sedela v senci pred kolodvorsko gostilnico v Postojni. Pod nama se je razprostiral prijazen trg. V solnčnih žarkih so se kopale trške strehe, a križa na višku obeh zvonikov župne cerkve sta žarela kakor rdeči plamenici. Listje divjih kostanjev v drevoredu je temnelo, samo semtertja se je medlo zasvetlikalo, ko je potegnila sapa od severa.

V daljavi je sivel širokoglavi Nanos, obrobljen v ozadju s črnimi lisami, ki so se semtertja pretrgale, a se kmalu potem združile v dolgo temno črto, izgubljačo se polagoma v nedoglednosti. Na nasprotni strani je počepalo nizko zaraslo gričevje v valoviti krivi črti. Vmes je bilo videti nekaj manjših vasi z rdečimi zvoniki, a tam daleč je črnelo zidovje Oreškega gradu.

Oba šva bila zamišljena ter sva molče zrla v to panoramo.

Črez nekoliko časa se predrami prvi on. Obrne se proti meni ter potegne z desnico preko kratkih rumenkastih brčic.

»Ali veš, kaj premišlujem?«

»No, kaj?«

»Gotovo zopet razmišljaš, kako bi kaj »ustvaril« za »Zvon«!«

»To je presplošno! Tako se lahko ugame!«

»Dobro, torej kaj natančnejšega! Počakaj . . .«

Njegovo oko se je vrlo v moje, in njegove ustnice so se zakrožile na nasmeh.

Ni ji dal roke in ni je poljubil; ko je zaprl vrata za seboj, je padla sredi sobe na kolena, in njeno čelo se je dotaknilo mrzlih tal...

* * *

Sam Bog vedi, kako je z menoj.

Prečital sem rokopis do konca in reči moram, da se mi zdi ta stvar nekoliko čudna. Kolena se mi tresejo, in nerazumljiv strah je legel na moje srce . . . Šele ko sem položil papirje na mizo, sem začutil, da je stal ves čas nekdo za menoj ter mi gledal preko rame; ko sem se ozrl, ni bilo v sobi nikogar.

O k u g i.

Spisal dr. Ivan Robida.

(Konec.)

Da je tedaj tudi pri nas divjala kruta morilka, je jasno, saj je bila Kranjska in zlasti Ljubljana na poti med Italijo in Dunajem. A naravnostnih poročil iz tega časa o kugi nimamo; saj Vrhovec v svoji monografiji »Die Pest in Laibach« jih ne navaja. Valvasor poroča lakonsko, da so približno v tem času v Ljubljani živeči Judje zastrupili vodnjake. Morda je to spominski ostanek one strašne epidemije, za časa katere so zlasti Jude dolžili, češ, da so povzročili vso nesrečo. Tako je teh nesrečnikov fanatična antisemitska druhal sežgala v Strassburgu na tisoče, in nič bolje se ni godilo onim stotim, ki so jih na trdnjavi avstrijskega vojvode Albrechta na Kyburgu poskrili — tudi te so srednjeveški antisemiti požgali, dasi je omenjeni vladar vse poskusil, da prepreči brutalnost razdivjanih zelotov.

Poleg-te epidemije je divjala kuga bolj ali manj še v l. 1373., 1381., 1400., 1439., 1450., 1453., 1474., 1628., 1633., 1679. in l. 1713. V Thunisu 1817.—1819., v Moldavi in Valahiji 1828.—1829., Odesi 1812. 1829., 1837., 1840. in 1851. v Konstantinoplu in Aleksandriji.

V naših krajih je divjala zopet najhuje l. 1679. Pomorila je zopet polovico ljudstva. Vendar so se tedaj oblastva saj nekoliko brigala za bolezen, jo izkušala preprečiti z nekako karanteno ter postavila posebne zdravstvene komisije. Tako komisijo so odbrali tudi v Ljubljani, a mesto zdravnikov-strokovnjakov so poslali spoznavat kugo dva občinska svetnika ominoznih imen: Leberwursta in Schö-

berla. Naj povem le to, da sta delala čast svojima imenoma — in vprav po svojem poslovanju zanesla kugo v Ljubljano.

Na čast tedanjemu ljubljanskemu zastopu pa treba potrditi, da je splošno času primerno svojo nalogo rešil, niti ni posebno nespretno ravnal. Dal je z deskami zapreti okužena predmestja in izoliral hiše okužencev. Prvaki tedanjih časov, med njimi mestni sodnik, za županom prva oseba v mestu, pa so se šteli vzvišene preko vsakih zakonov in so podirali te karantene, tako da je končno mestni svet bil prisiljen kaznovati upornike. Poleg vseh nezgod so prišle tudi verske homatije. Znanega škofa Tomaža Hrena brat je bil tedaj izvoljen za župana. No, mož ni dolgo županoval, popihal jo je iz strahu pred kugo v tihi noči na posestvo svojega brata in premišljal na Štajerskem o usodi okužene Ljubljane.

Kupčija in obrt sta propadala tedaj, kakor jasno, do skrajnosti po Ljubljani; zaprli so mestna vrata, zabranili semnje. Celo zdravnikov in duhovnikov je primanjkovalo. Duhovnikov ni bilo za drag denar dobiti. Pobožni meščani so se pritožili sicer škofu Hrenu — a Hren se jim je izvil duhovito, češ, da to ne spada v njegovo področje.

Ne manj strašno je divjala kuga tudi po drugod; opustošila je nekatere kraje popolnoma. Ljudje so cepali kakor muhe, in v mnogih mestih je izumrlo skoro vse stanovništvo. Brez posestnikov in brez njih naslednikov so stale hiše osamele, na prodaj za vsak denar. Premožnejši so se izkušali odtegniti bolezni s tem, da so ostavili svoje domovje in odšli v tujino; drugi so se v svoji apatiji vdajali vsakemu razkoštvu, pili in jedli, češ, saj umreti morajo itak v najkrajšem času.¹⁾

¹⁾ »Es ist geschehen, daß der todte Mann ist zum Haus hinausgeschleift worden, das Weib auch bereits den letzten Athem schöpfte und die verlassenen Kinder umb ain Brot geschryen, denen nicht lang hernach aber der Todten-graber anstat des Becken (= Bäckers) aus der Noth geholfen.

Es seynd die verlassenen Waysel in solcher Menge gewesst, daß man's wagenweise zusammenführte und in der Spitelau gleichsam eine kleine Kinder-armee aufrichtete.

Anno 1679 hat die vornehme Statt Wien eine so starke Pest ausgestanden, daß wenn man einen jeden hätte sollen in ein besonderes Grab legen und selbiges nach christlichem Gebrauch mit einem Kreutz bestecken, wäre hierzu ein halber Wald erforderlich worden.

Von dem Militär starben sehr viele, soviel, daß man die Garnison erneuern mußte. Oft fand man bei der Ablösung Wachen schon todt oder im Sterben.«

Zanimivo je tudi, kar poroča dunajski kronist o tem strašnem času. Pri vsem tem pa vendar niso bili Dunajčani brez humorja. Naj mi bode dovoljeno, da opomnim znane poulične pesmi o Avguštinu, katera je znana tudi v Ljubljani. Ta mož je živel v resnici tedaj na Dunaju. Pravi godec in vesel pevec, kateremu ni mogla skvariti dobre volje niti ne črna smrt, je popeval in še bolj popival po Dunaju. Dne 10. septembra 1679. l. je napisal v prazni beznici »Zum rothen Dachl« znano popevko, jezeč se nad pičlim zašlužkom in slabo pijačo.¹⁾ Original slove tako:

Viri uče, da se ga je mož preveč nasrkal tisti večer in obležal pijan na cesti. Pogrebni hlapci, misleč, da leži kak kužen mrlič na ulici, so vzdignili spečega godca, ga položili na voz med druge mrliče, odpeljali na pokopališče in ga vrgli v jamo. Avgustin je spal prav dobro v tej čudni stanici — mrzlo jutro pa ga je vzdrnilo. Ne vedoč, kako je v jamo zašel, ni dolgo razmišljal o tem, ampak plezal po mrtvecih okoli ter se izkušal povzpeti iz globočine. Žal, gomila je imela previsoke stene. Začel je torej vpiti, zabavljati in zmerjati toliko časa, da je priklical k sebi grobokope, kateri so ga končno izvlekli iz prezgodnjega groba — kajti Avguštinu tudi kuga ni prišla do živega — mož je živel še celih 25 let po tem dogodljaju.

Precej huda je bila tudi kuga l. 1713. in 1714. Takrat pa so povsod že toliko previdno postopali, da epidemija navzlic vsej svoji strašnosti ni tako daleč segla kakor nekdanj in tudi ni pomorila toliko ljudi kakor prejšnje čase.

Morda ne bi bilo nezanimivo povedati tudi, kaj so mislili o nastanku in kaj so rabili naši predniki proti tej strašni bolezni. Knjige iz onih časov podajajo pred vsem vse možne in nemožne teorije o vzrokih kuge, razvijajo v dolgovernih razpravah odnosnosti med zvezdami, planeti in našo zemljo, razlagajo često naravnost bedasto nadnaravni početek bolezni; nekatere razločujejo celo dvojno kugo:

¹⁾ Oh du lieber Augustin,
's Geld ist hin, d' Freud ist hin;
Oh du lieber Augustin,
Alles ist hin.

Jeden Tag war sonst ein Fest:
Und was jetzt? Pest, die Pest!
Nun ein großes Leichennest,
Das ist der Rest!

Ach und selbst das reiche Wien
Arm jetzt wie Augustin,
Seufzt mit mir in gleichem Sinn:
Alles ist hin.

Oh du lieber Augustin
Leg nur ins Grab dich hin,
Ach du mein liebes Wien,
Alles ist hin'

eno, ki nastaja po božji, in drugo, ki nastaja po človeški volji. Čarovniki, strupi, gnil zrak in otrovana voda — izprijena kri, grobokopi in rablji — vse to da so naravnostni ali posredni vzroki kuge. O Židih smo govorili že preje. Tudi lakoto in draginjo, razne komete in čudne oblake na nebu, tvoreče pogrebe in mrtvaške odre, spravljajo tedanja poročila v zvezo s strašno morilko.

Sčasoma so postali opazovalci mirnejši in treznejši. Učili so, da se širi kuga enako kakor pasja steklost. Kužni strup, kužna »iskra«, so dejali, prehaja od človeka na človeka. Ta strup tiči na oblekah, na pohištvu in orodju. Vendar brez mistike ni smelo ostati. Drugi »dobri« opazovalci so videli celo, kako žvepleno-modri zublji in plamenčki brle po telesih okužencev.

Pozneje omenjajo razne zdravstvene komisije nesnažnost mest in trgov. V beli Ljubljani ni bilo n. pr. v XVI. in XVII. veku nič nenavadnega, da so se prasiči valjali in rili po blatu in prahu po mestnih ulicah.

Kot lečila in branila proti kugi navaja poleg KRAFTA n. pr. Managettina knjiga: Bogu ugajajoče življenje, snažnost, karantene, ogenj po ulicah, da čisti zrak, kajo z brinjem, puščanje krvi, žveplo, lavorove jagode, procesije, pridige i. t. d.

Slišali smo, da imamo danes vse boljša in sigurnejša sredstva, da odvrčamo in zabranjujemo bolezen, nego so bila navedena. Kakor smo omenili, ima lečenje s »serumom« brez ugovora svojo najboljšo, najlepšo bodočnost. Za nas nima kuga več one strašne uničujoče sile, kakor jo je imela za prednike naše. Že radi splošnih zdravstveno-higijenskih naprav ni lahko verjeti, da se priklati kdaj v naše kraje. In če pride, nikdar ne bi nas mogla obsenčiti s smrtonosnimi svojimi krili tako, kakor jih je brez zapreke razprostirala nad prednamci našimi. Premisa vsaki kulturi je razvitek razuma in srca; iz prvega se rodi znanost, iz drugega humaniteta. Kjer pa se popolnujeta v eno celoto obedve — težko, da ne bi zmagali.

Nadejajmo se! —

